

УДК 37.06

Пагула М. В.*

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ТА ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У статті розглянуто питання професійної підготовки фахівців у сучасних умовах та соціалізації особистості в умовах її професіоналізації. Вказано на спільні й відмінні характеристики соціалізації та професіоналізації. Констатовано необхідність застосування у професійній освіті компетентнісного підходу, що дає змогу готувати висококваліфікованих фахівців, здатних продуктивно діяти в різних проблемних ситуаціях, що виходять за межі традиційної системи освіти. Доведено, що реалізація компетентнісного підходу має передбачати повноцінну реалізацію функцій соціалізації та професіоналізації особистості, що вимагає не лише готувати фахівця до трудової діяльності, але і формувати освіченого громадянина.

Ключові слова: професіоналізація, соціалізація, компетентнісний підхід, компетенції, професійна освіта.

Питання соціалізації та професіоналізації особистості завжди було надзвичайно складним та актуальним і весь час перебувало в центрі уваги філософів, психологів, педагогів та соціологів. Проте складність і динамізм, притаманні цьому питанню, роблять його актуальним і сьогодні. Особливо гостро ця проблема відчувається в Україні, де у зв'язку зі значними економічно-політичними трансформаціями склалася практично патова ситуація. У зв'язку з появою ринкової економіки, відкриття кордонів та вільної конкуренції на ринку праці виявилися негативні тенденції, які, на жаль, з кожним днем лише поглиблюються й ускладнюються. Так, на фоні сучасних технологій стали очевидними вияви непрофесіоналізму багатьох працівників практично у всіх сферах життєдіяльності суспільства, з іншого боку – значна частина висококваліфікованих фахівців покинула Україну в пошуках кращого життя й рівня оплати їх праці. Водночас багато кваліфікованих фахівців не змогли знайти свого місця в складному і суперечливому процесі побудови ринкових стосунків, що породило в них низку психологічних проблем, пов'язаних із професійною «деформацією» людини в новій реальності, з труднощами трудової та професійної адаптації в умовах постійних і динамічних змін. Проте найбільш суттєвою, на наш погляд, є проблема ефективної соціалізації молоді в сучасних умовах.

Серед різноманітних видів соціальної діяльності сучасної людини домінує саме професійна, що є основною формою вияву соціальної активності індивіда та дозволяє йому розкрити себе як особистість. Сучасна молода людина не може успішно соціалізуватися, якщо не володіє професійними знаннями, уміннями й навичками, певними особистісними якостями, пов'язаними зі сферою професійної діяльності. І з кожним днем труднощі в соціалізації та професіоналізації молоді в нашій державі тільки зростають. Так, С. Сисоева зазначає, що сьогодні спостерігаються тенденції постійного значного збільшення обсягів професійно важливих знань, умінь та навичок, і при цьому термін професійної підготовки залишається незмінним, а інколи навіть зменшується. У зв'язку з цим спостерігається істотний дисбаланс між вимогами, що висувуються до майбутніх працівників з боку працедавців, і рівнем їхньої підготовки [7, с. 17].

Наявна система освіти України, незважаючи на всі її трансформації, оновлення й осучаснення, з найпершого дня, коли дитина переступила поріг школи, й до отримання нею диплому про вищу освіту вчить, що на всі запитання уже є готова відповідь, яку уже знайдено кимось раніше, а весь процес навчання зведено до заучування

*© Пагула М. В.

учнями (студентами) певного (формалізованого) набору вже готових відповідей, засвоєних за допомогою вчителя (викладача) та навчального підручника і їх точного відтворення в певний момент часу – як правило, під час опитування або екзамену. Закономірно, що такий стан речей як в освіті загалом, так і в системі професійної підготовки молоді зокрема, ускладнює їхню соціальну адаптацію в сучасних соціально-економічних умовах.

Тому вважаємо, що питання дослідження професійної освіти з погляду створення оптимальних умов для соціалізації та професіоналізації особистості в сучасних умовах є одним із найбільш важливих й актуальних серед проблем вітчизняної педагогічної науки.

Зміст понять «соціалізація» та «професіоналізація особистості» за своєю суттю є достатньо близькими та взаємодоповнюваними. Так, згідно з визначенням Українського педагогічного словника [2, с. 314] соціалізація – це процес залучення індивіда до системи суспільних відносин, формування його соціального досвіду, становлення й розвитку людини як цілісної особистості шляхом засвоєння ним елементів культури, соціальних норм і цінностей, на основі яких формуються соціально значущі риси особистості. У сьогоденні високотехнологічному суспільстві соціалізація особистості нерозривно пов'язана з її професіоналізацією, що становить цілісний неперервний процес становлення особистості фахівця, який починається з моменту вибору майбутньої професії та завершується, коли особистість припиняє активну трудову діяльність.

У зв'язку з цим у період соціально-економічних і політичних трансформацій суспільства особливої значущості набуває проблема ефективної соціалізації та професіоналізації молоді, формування в молодого покоління спрямованості на професійне самовизначення та перебудови на цій основі всієї освітньої системи України.

У сучасній психолого-педагогічній та соціологічній літературі розробляються й обґрунтовуються різноманітні концепції та підходи до соціалізації та професіоналізації особистості. Аналіз наукових праць засвідчив, що над розв'язанням цієї проблеми працювали такі видатні науковці, як В. Буткевич, Є. Зеєр, Є. Климов, Т. Кудрявцев, А. Маркова, Ю. Поваренков, А. Сейтешев, В. Семиченко, С. Сисоева, В. Слободчиков, В. Шадриков та ін., досягнення яких є незаперечними й надзвичайно вагомими, проте складність проблеми, динамізм і зміна освітньої парадигми зумовили її актуальність і на сьогодні.

Тому метою цієї статті є аналіз можливостей і підходів до соціалізації та професіоналізації особистості в контексті компетентнісного підходу.

Сучасне суспільство ставить перед системою професійної підготовки фахівців серйозні вимоги. Стрімкий розвиток науки, техніки та технологій вимагає від особистості вміння пристосовуватися до нових умов, виявляти творчість у професійній діяльності, бути конкурентоздатною на ринку праці. У зв'язку з цим у світі виникла об'єктивна та нагальна потреба у вдосконаленні стратегії розвитку освітньої галузі. Особливо гостро ця проблема відчувається в Україні, де система освіти, виходячи зі співвідношення собівартості та коефіцієнту ефективності, сьогодні залишається однією з найбільш витратних та людиномістких сфер у світі. Такий стан речей не може не турбувати, адже якість освіти, а особливо фахово орієнтованої, є одним із найважливіших чинників соціалізації людини.

Ситуація, що склалася в українському суспільстві, демонструє відсутність необхідних освітніх умов для ефективної професійної соціалізації молоді. Результати соціологічних досліджень свідчать, що значна частина молодого покоління слабо інтегрована в соціально-економічне життя держави, погано уявляє громадянські перспективи, схильна до деструктивних проявів, соціального негативізму і, як результат,

мріє про еміграцію та бачить свою трудову діяльність за межами України. З цієї ж причини все більша кількість молоді при виборі навчальних закладів для отримання освіти орієнтується на країни ближнього й дальнього зарубіжжя.

Одним зі шляхів розв'язання цієї проблеми є спрямованість сучасної освіти не стільки на передання певної (якомога більшої та ґрунтовнішої) сукупності знань, скільки на навчання людини самостійно знаходити, аналізувати та відбирати потрібну інформацію і засоби для її практичного застосування (комплекс компетенцій).

Так, науковці провідних європейських країн вважають, що набуття молоддю знань, умінь і навичок, спрямоване на вдосконалення їхньої компетентності, сприяє інтелектуальному й культурному розвитку особистості, формуванню в неї здатності швидко реагувати на запити часу. Саме тому важливим є усвідомлення самого поняття компетентності, розуміння, які саме компетентності і як необхідно формувати, що має бути результатом навчання.

О. Дубасенюк [5, с. 10-16] стверджує: більшість дослідників під терміном «компетентність» розуміють складну інтегровану якість особистості, що зумовлює можливість здійснювати певну діяльність, причому мова йде не про окремі знання чи вміння й навіть не про сукупності окремих процедур діяльності, а про властивість, що дозволяє людині здійснювати діяльність у цілому. Таким чином, компетентнісний підхід відображає інтегральний вияв професіоналізму, який складають елементи професійної і загальної культури, досвід фахової діяльності та творчості, що конкретизуються в певній системі знань, умінь, готовності до розв'язання соціальних та професійних завдань і проблем [6].

З огляду на це вважаємо, що в підготовці сучасного фахівця важливу роль має відігравати саме компетентнісний підхід, який дозволить готувати кваліфікованого фахівця, здатного продуктивно діяти в різних проблемних ситуаціях, що виходять за межі традиційної системи освіти.

Поняття компетентнісної освіти прийшло до нас із зарубіжжя, де воно отримало значне поширення та застосування. Так, в останні десятиліття практично у всьому світі вимоги до результатів вищої освіти формулюються винятково в категоріях «компетенції» та «компетентності».

Для української освітньої системи компетентнісний підхід є принципово новим і пов'язаним із сучасними підходами до оцінювання ефективності навчання і професійної підготовки кадрів та передбачає розроблення і впровадження нових освітніх стандартів, що своєю чергою дозволить формувати нові освітні програми професійної підготовки, які будуть адекватними світовим тенденціям, запитам особистості та потребам ринку праці.

Не таємниця, що на сучасному ринку праці найбільш затребуваними є ті особи, які відкриті до неупередженого пошуку нових ідей, здатні творити, генерувати нові ідеї, технології, те, що в світі ідентифікується як «ноу-хау» чи інновація. Так, Г. Драйден та Д. Вос [4, с. 207], наголошуючи на важливості розвинутої творчої складової в сучасних працівників, наводять слова президента корпорації Toyota Motor Е. Тойота про те, що японським робітникам притаманна спільна риса – вони однаково добре працюють руками й головою. Вони дають близько півтора мільйони пропозицій щорічно, і дев'яносто відсотків з них корпорація Toyota Motor втілює в життя.

Подібна ситуація і в компанії Nissan Motors, керівництво якої серйозно розглядає будь-яку пропозицію, що заощаджує 0,6 секунди – час, потрібний робітникові для того, щоб простягнути руку або ступити півкроку. Також й інша компанія з виробництва електроніки Matsushita щорічно отримує від своїх працівників понад 6,5 мільйонів нових ідей, більшість з яких відразу ж втілюються в життя [4, с. 207].

Проте саме ці риси майже не формує і не розвиває система освіти України (зокрема і професійна). Сьогодні українська молодь практично не навчає найважливіших і найбільш затребуваних сучасним суспільством аспектів – творити (генерувати) нові ідеї, винахідливості, уміння постійно вчитися й адаптуватися до змін, діловитості. Тому вважаємо, що соціалізація особистості, підготовка її до життя в умовах глобалізованого, відкритого та конкурентного суспільства має стати не менш важливою освітньою функцією, ніж забезпечення її сукупністю професійно важливих знань, умінь і навичок.

У сучасних психолого-педагогічних і соціологічних працях наведено багато визначень поняття «соціалізація», які різняться між собою підходами до визначення сутності й структури особистості. Проте більшість визначень цього поняття вказують на те, що сутність соціалізації полягає в засвоєнні індивідом наявного соціального досвіду.

У середині ХХ століття в західній філософській, соціологічній і психолого-педагогічній думці утвердилося розуміння соціалізації як невід’ємної складової надзвичайно складного та багатокомпонентного процесу становлення особистості, що передбачає формування рис характеру особистості в соціальній взаємодії з іншими суб’єктами та виявляється в соціально організованій діяльності, регульованій рольовою структурою суспільства.

Основним виявом процесу соціалізації особистості є структурування сфери її свідомості під інформаційним впливом інституційованого соціального середовища. Тобто характер структури кожної особистості, зокрема й її культурні цінності та норми, формуються у процесі соціалізації на основі структури тих соціальних систем і об’єктів, з якими вона контактувала впродовж всього свого життя [9, с. 27].

Таким чином, соціалізація є процесом інтеграції індивіда в суспільство, у різноманітні типи соціальних спільнот (група, соціальний інститут, соціальна організація) шляхом засвоєння ним елементів культури, соціальних норм і цінностей, на основі яких формуються соціально значущі риси особистості.

Разом із тим не можна забувати, що процес соціалізації суто індивідуальний. Тому соціалізація індивіда має обов’язково передбачати його індивідуалізацію, формування особистісних якостей. Соціалізація є безперервним процесом. Вона охоплює всі етапи життєвого шляху людини, упродовж якого та засвоює й використовує цінності культури. Кількісне накопичення засвоєних цінностей у певний період переходить у нову якість, що виявляється у зміні структури та спрямованості особи.

Сутність професійної соціалізації значною мірою визначається концепцією соціального конструкціонізму як соціологічної теорії пізнання, основною метою якої є виявлення шляхів, з допомогою яких окремі індивіди та групи людей беруть участь у творенні сприйнятої ними соціальної реальності.

Так, згідно з поглядами П. Бергера та Т. Лукмана [1] процес соціалізації людини можна умовно розділити на два етапи – первинну і вторинну. На етапі первинної соціалізації індивід засвоює обов’язковий мінімум соціальних знань, який ідентифікує його як члена певного суспільства. Важливим компонентом цих знань є інформація про соціальний світ, його структуру, специфіку розвитку та трансформацій, формування власного уявлення про те, що визначається цим суспільством як добро чи зло (ціннісні норми та орієнтири) та їх сприйняття й інтеграція у внутрішньоособову складову особистості людини як невід’ємної складової навколишнього соціуму [1, с. 210-212].

П. Бергер і Т. Лукман вважають, що на етапі вторинної соціалізації людина входить до специфічного інституціонального середовища, у структурі якого і здійснює свої основні функції, отримує відповідний соціальний статус з належними йому правами й обов’язками. Головним аспектом тут є довільний вибір особи, тим самим соціальна ідентифікація другого порядку співвідноситься з людиною як носієм конкретних

суспільних функцій, що виникли в суспільстві в результаті процесу розподілу праці [1, с. 213-239].

У цьому контексті професійна соціалізація та професіоналізація особистості постає як одна зі складових вторинної соціалізації особистості. При цьому в процесі професійної соціалізації молодий фахівець повноцінно входить до професійного середовища, засвоює наявний професійний досвід, опановує стандарти та головні цінності професійного співтовариства. Відповідно до цього вважаємо, що одним із головних завдань професійної освіти має стати постійне і безперервне підвищення освітнього рівня як окремо взятої людини, так і суспільства загалом. Основне завдання професійної соціалізації вбачається нами у створенні належних умов для повного та своєчасного засвоєння особистістю професійної, суспільно важливої та актуальної складової соціального знання.

Важливий вплив на соціалізацію особистості має освіта, яка не тільки забезпечує засвоєння відповідних знань, формування умінь і навичок, а й формує систему уявлень про загальноприйняті в цьому суспільстві (суспільній групі) норми, цінності та ідеали. Освіта забезпечує спадкоємність і відтворення соціального досвіду. Саме через освіту людина засвоює необхідні для соціальної практики знання, цінності, формує навички соціальних відносин. У сучасному світі освіта є могутнім джерелом як соціально-економічного, науково-технічного, культурного розвитку суспільства, так і сферою духовного зростання людини.

Сучасний світовий ринок праці висуває жорсткі вимоги до освітнього, інтелектуального і професійного рівня робочої сили. Нові технології вимагають від працівників усе більш високої кваліфікації, уміння швидко опановувати нові методи й методики, перенавчатися в процесі роботи, займатися самоосвітою. Без вищої або середньої спеціальної освіти відповідати цим вимогам у наш час практично неможливо, як неможливо без психологічних проблем і емоційних втрат пройти складні етапи професійної адаптації.

Тому як вся освіта загалом, так і професійна зокрема вимушена відповідати новим вимогам інформаційного суспільства, яке диктує новий тип соціальної взаємодії і висуває нові вимоги до професійних якостей особистості. Освіта, сприяючи соціалізації особи, породжує соціокультурні зміни як на індивідуальному, так і на загальносуспільному рівні.

Тому вважаємо, що основна освітня функція має трансформуватися таким чином, щоб уся система освіти України перетворилася на головний засіб суспільного розвитку, а людина і суспільство стали такими, що постійно навчаються. Такий підхід передбачає зміну парадигми з «освіта на все життя» на конструкцію «освіта впродовж життя». Було б неправильно сприймати неперервну освіту лише як механічний рух особистості від дошкільної до загальної середньої, професійної, вищої, післявишівської освіти та підвищення кваліфікації. Передусім це гармонійний процес циклічного оновлення особистості на кожному з цих етапів розвитку. Система неперервної освіти має забезпечувати адекватність змісту освіти вимогам сучасного суспільства, яке динамічно формується й розвивається [3, с. 174].

Відповідно в молодого покоління виникає потреба в освіті, що відповідає у своїх методах і формах новому характеру суспільства. І один зі шляхів розв'язання цих завдань, на наш погляд, полягає саме в соціалізації та професіоналізації особистості в контексті реалізації ідеї безперервної освіти та компетентнісного підходу. Такий підхід дає змогу переорієнтуватися з освітньої парадигми, в якій переважає трансляція знань і формування умінь та навичок, до оволодіння комплексом компетенцій – здатностей випускника до стійкої життєдіяльності в умовах сучасного багатоаспектного соціально-політичного, ринково-економічного, інформаційно та комунікативно насиченого простору [8, с. 138-143].

Виходячи з цього можна стверджувати, що успішна соціалізація і професіоналізація особистості вимагає повноцінного втілення ідеї безперервної освіти та компетентнісного підходу. Водночас реалізація компетентнісного підходу обов'язково має передбачати повноцінну реалізацію функцій соціалізації та професіоналізації особистості, що вимагає не лише готувати фахівця до трудової діяльності, але й формувати освіченого громадянина, здатного критично мислити, сприймати та ретранслювати певні соціокультурні норми, цінності, етичні принципи, який розуміє значення національних культурних цінностей і міжкультурного діалогу.

Уважаємо, що нові підходи, закладені в основу розроблення нового змісту професійної освіти та пов'язані з соціалізацією та професіоналізацією особистості, у контексті компетентнісного підходу можуть стати основною інновацією сучасної освіти. Так, за рахунок привнесення в освіту елементів соціальних практик і активного залучення педагогів, науковців, працедавців і громадськості в обговорення змісту соціально та професійно важливих компетенцій з'являється нова якісна характеристика компетентнісного підходу, що виявляється в більш якійсій соціалізації та професіоналізації особистості. При цьому вважаємо, що найбільш доречним буде, щоб нові компетенції формували освітні установи, а їх сутність визначали працедавці та громадськість.

Здійснений аналіз не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми, а засвідчує потребу подальших наукових досліджень умов і чинників, які впливають на соціалізацію та професіоналізацію особистості.

Література:

1. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман. – М. : Медиум, 1995. – 323 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 375 с.
3. Давидов П. Г. Безперевна освіта – вимоги часу чи нова філософія освітньої діяльності / П. Г. Давидов // Вісник ДонНУЕТ. – 2010. – № 2 (46). – С. 170-176.
4. Драйден Г. Революція в навчанні / Гордон Драйден, Джаннет Вос / перекл. з англ. М. Олійник. – Львів : Літопис, 2005. – 542 с.
5. Дубасенюк О. А. Компетентнісний підхід у професійній підготовці вчителя / О. А. Дубасенюк // Формування естетичної компетентності особистості засобами народознавства : зб. наук. праць молодих дослідників / за заг. ред. О. С. Березюк, Л. О. Глазунової. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – С. 10-16.
6. Дубасенюк О. А. Концептуальні підходи до професійно-педагогічної підготовки сучасного педагога / О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 114 с.
7. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті : монографія / за ред. С. О. Сисоєвої – К. : ВІПОЛ, 2001. – 502 с.
8. Селевко Г. Компетентности и их классификация / Г. Селевко // Народное образование. – 2004. – № 4. – С. 138-143.
9. Циба В. Т. Соціологія особистості: системний підхід (соціально-психологічний аналіз) : навчальний посібник / В. Т. Циба. – К. : МАУП, 2000. – 152 с.

Пагута М. В.

СОЦИАЛИЗАЦИЯ И ПРОФЕССИОНАЛИЗАЦИЯ ЛИЧНОСТИ В КОНТЕКСТЕ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

В статье рассмотрены вопросы профессиональной подготовки специалистов в современных условиях и социализации личности в условиях ее профессионализации. Указано на общие и отличительные характеристики социализации и профессионализации. Констатируется необходимость применения в профессиональном образовании компетентностного подхода, что позволяет готовить высококвалифицированных специалистов, способных продуктивно действовать в различных проблемных ситуациях,

выходящих за пределы традиционной системы образования. Доказано, что реализация компетентностного подхода должна предусматривать полноценную реализацию функций социализации и профессионализации личности, требует не только готовить специалиста к трудовой деятельности, но и формировать образованного гражданина.

Ключевые слова: профессионализация, социализация, компетентностный подход, компетенции, профессиональное образование.

Pahuta M. V.

SOCIALIZATION AND PROFESSIONALIZATION OF AN INDIVIDUAL
IN THE CONTEXT OF COMPETENCE APPROACH: PROBLEM STATEMENT

The thesis deals with questions of professional training in modern conditions and socialization of an individual in terms of his professionalization. Common and distinctive characteristics of socialization and professionalization are specified. The requirements of the information society that dictates a new type of social interaction and makes new demands on the professional qualities of the individual are characterized. It is proved that in the high-tech society, socialization is inextricably linked to personal professionalism, which is an integrated continuous process of formation of the specialist's identity, which begins with the choice of future profession and ends when the person stops the active career. It notes the need for competence approach in professional education, which would allow to train highly skilled professionals able to operate efficiently in various problem situations that go beyond the traditional educational system. The description of the competence approach is posted. It is proved that the implementation of competence approach should include full implementation of functions of socialization and professionalization, because by bringing in elements of social practices and active involvement of teachers, researchers, employers and the public into education to discuss the content of important social and professional competencies, there is a new qualitative characteristics of competence approach, manifested in a high-quality individual socialization and professionalization.

Key words: professionalization, socialization, competence approach, competence, professional education.